

Т. А. Бевз, д-р истор. наук, проф.
Институт политических и этнонациональных исследований
им. И. Ф. Кураса НАН Украины
ул. генерала Алмазова, 8, г. Киев, 01011, Украина

ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИЙ ВЕКТОР ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДНЕПРОПЕТРОВСКОГО РЕГИОНА: ЕВРОПЕЙСКИЕ ЦЕННОСТИ И ОРИЕНТИРЫ

В статье проводится анализ внешнеполитического вектора деятельности Днепропетровского региона. Акцентируется внимание на европейских ценностях и ориентирах в политике региона. Регионы – это динамическая социосистема, которая сочетает в себе прошлое, настоящее, будущее. Регион является важным актором политического процесса и влияет на процесс принятия решений в государстве. Отмечено, что Днепропетровская область является лидером в сегментах "уровень развития бизнеса", "инфраструктура" и "инновации", что способствует утверждению европейских ценностей и ориентиров. Традиционными уже стали празднования Дня Европы в регионе и проведение различных акций. Первым регионом Украины, который стал членом Ассамблеи европейских регионов, была Днепропетровская область, и там открылось первое в Украине представительство Ассамблеи.

Ключевые слова: ценности, европейские ценности, регион, "культурный регион", Днепропетровщина.

T. A. Bevz, Doctor of Historical Sciences, Professor
I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Generala Almazova Street, 8, Kyiv, 01011, Ukraine

FOREIGN POLICY VECTOR OF DNIPROPETROVSK REGION ACTIVITIES: EUROPEAN VALUES AND LANDMARKS

The article analyzes the foreign policy vector of Dnipropetrovsk region. The emphasis is put on European values and benchmarks in regional politics. Regions are dynamic socio-systems, which combine past, present and future. The region is an important actor within the political processes that influences the decision-making process in the state. It is noted that Dnipropetrovsk region is a leader in the "level of business development", "infrastructure" and "innovation" segments that promote the European values and landmarks establishment.

The European canon of values is not limited by national boundaries, and it is valid beyond our national, ethnic, cultural and religious peculiarities.

To some extent, the value changes depend on the characteristics of the regions. However, European values remain the inalienable. In fact, the foundation on which the European Union stands, namely, the headship of law, democracy, freedom of speech, honesty / transparency, the desire to provide equal opportunities for all citizens, and so on.

Celebrating Europe Day in the region and holding various events has already started being traditional. Dnipropetrovsk region has become the first member of the Assembly of European Regions in Ukraine, also the first representative office of the Assembly in Ukraine has been opened here.

The foreign policy vector of activity in Dnipropetrovsk region is aimed at relations with the European Union and its institutions, and above all, with the Assembly of European Regions. A definite trend in recent decades is concentrated in inter-civilizational dialogues, both at the global and regional levels, by trying to implement individual policies, concluding individual / personalized agreements, treaties, becoming member of international organizations.

Keywords: values, European values, region, "cultural region", Dnipropetrovsk region.

УДК 792.2(546.37)

Н. А. Жукова, д-р культурології, доц.
Видавничо-поліграфічний інститут Національного технічного університету України
"Київський політехнічний інститут імені І. Сікорського"
вул. Янгеля, 1/37, м. Київ, 03056, Україна
natnina1970@gmail.com

КАРІН АЛЬВТЕГЕН ЯК ДОСЛІДНИК "ТРИВАЛОГО СТРАЖДАННЯ": КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті здійснюється культурологічний аналіз романів "Сором" та "Зрада" відомої шведської письменниці Карін Альвтеген, які є прикладом нового мистецтва, що прийшло на зміну мистецтву "пост-", що виражається у поверненні до каузальності, відображенні дійсності у цілісних, конкретно-чуттєвих художньо-виразних формах. У романах також виявлено тенденцію поєднання у новому мистецтві ("протомистецтві") проблем фундаментальної онтології, психоаналізу та ідеї "інтегрального гуманізму" як засобу виходу з "тривалого страждання". Зазначається, що романи К. Альвтеген є складною, естетично організованою системою сенсів, які передбачають "множинне кодування", органічне вплетення психоаналітичних ідей, зокрема феномена травми, в концепцію фундаментальної онтології М. Гайдеггера.

Ключові слова: Dasein, сором, страх, зрада, травма, страждання, турбота, "інтегральний гуманізм", "протомистецтво".

Постановка проблеми. Процеси, що в останнє десятиліття відбуваються у мистецтві, засвідчують початок нової художньої епохи, в якій спостерігається, по-перше, повернення до каузальності, якою певний час свідомо нехтували, по-друге – до відображення дійсності у цілісних, конкретно-чуттєвих, художньо-виразних формах, по-третє, піднімаються проблеми моралі, гуманізму і – навіть – проблема буття та свідомості.

Слід зазначити, що проблема розвитку сучасного мистецтва, зокрема літератури, яка на межі ХХ–ХХІ ст. "створила" найбільш довершену форму реалізації теоретичних концепцій елітарного, викликає у мене зацікавленість протягом останніх років. Результатом цієї зацікавленості є монографії "Елітарність як компонент культуротворення: досвід некласичної естетики" (2010) та "Елітарна література в іменах" (2016). Можна стверджувати, що внутрішня інформативність сучасного художнього тексту є потенційно високою й такою, що містить варіативність художнього світу. Одним із зразків такого мистецтва є творчість талановитої шведської письменниці Карін Альвтеген, зокрема її романи "Сором" та "Зрада".

Аналіз досліджень і публікацій. Праць, присвячених аналізу творчості шведської письменниці К. Альвтеген, у вітчизняній гуманістиці не існує. Розгляд гуманістичних аспектів у романах шведської письменниці ґрунтувався на роботах як сучасних зарубіжних (Дж. Сантаяна, А. Айер, Е. Нагель, К. Ламонт, П. Куртц та ін.), так і вітчизняних (Л. Балашов, І. Девіна, М. Кашуба, А. Колодний, В. Кувакін, А. Пашук, Ю. Сабадаш, Л. Филипович) теоретиків. Аналіз творів К. Альвтеген з позицій фундаментальної онтології передбачав звернення до праць М. Гайдеггера, Л. Левчук та О. Руткевича. Основою вивчення психоаналітичної складової романів "Сором" та "Зрада" стали роботи З. Фрейда, К. Г. Юнга, А. Адлера, О. Ранка, С. Шпільрейн, Ж. Лакана. Певний теоретичний потенціал щодо аналізу естетико-мистецтвознавчих та морально-психологічних модифікацій психоаналізу, як відомо, присутній і у просторі української гуманістики. Тією чи іншою мірою у статті відбито позиції О. Брюховецької, Л. Ільчук, Л. Левчук.

Мета статті. Здійснити культурологічний аналіз романів К. Альвтеген "Сором" та "Зрада" у контексті проблеми "протомистецтва", виявити тенденцію поєднання у новому мистецтві ("протомистецтві") проблем фундаментальної онтології, психоаналізу та ідеї "інтегрального гуманізму" як засобу виходу з "тривалого страждання".

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід визнати, що К. Альвтеген (1965 р. н.) "формує" свої образи, передусім, в психоаналітичному ракурсі, спираючись при цьому на ідеї різних філософських шкіл. Водночас К. Альвтеген разом, передусім, з А. Гавальда та Д. Фонкіносом – відомими французькими письменниками – намагається зробити, так би мовити, статичною конкретно моральнісну ситуацію, зафіксувати на ній увагу читача, примусивши його "рухатися" далі з героями її творів. Саме так побудовані романи "Зрада" та "Сором".

Роман "Сором" – психологічний трилер, в якому автор розповідає про долю трьох жінок – Моніки, Май-Брітт та Ванї Турен. У всіх трьох (незалежно одна від одної) у першій половині життя відбулися події, які примусили їх пережити почуття сорому, що, своєю чергою, вплинуло на їхню поведінку, визначило подальше ставлення до зовнішнього світу. Слід зауважити, що роман шведської письменниці насичений глибокою рефлексією, психологічним змістом і вимагає багатоаспектного аналізу. Відтак зупинимось на дослідженні "лінії Моніки" – успішного лікаря, "керівника загальної хірургії" у приватній клініці [2, с. 51]. Варто вказати на те, що роман К. Альвтеген – це приклад використання в логіці розбудови твору найскладніших філософських концепцій ХХ століття. Письменниця вважає за можливе адаптувати роздуми М. Гайдеггера (1889–1976), З. Фрейда (1856–1939), Ж. Марітена (1882–1973) до, подекуди, побутових ситуацій межі ХХ–ХХІ ст. При цьому К. Альвтеген настільки професійно володіє навичками аналізу певних ситуацій, що начебто легко "перекладає" "звичаєвість" на "подієвість", "побутовість" на "моральнісну провокативність". Усе приводить до проблеми вибору, а вибір її героїв несе в собі необхідність відповідати на "вічні" – смисложиттєві запитання. Важко сказати, чи відштовхувалась К. Альвтеген під час створення роману "Сором" від фундаментальної онтології М. Гайдеггера, однак зрозуміти всю глибину її витвору без знання філософського спадку видатного німецького теоретика видається неможливим. На особливу увагу в контексті даного дослідження заслуговують дві його роботи: "Пролегомени до історії поняття часу" (1925) і "Буття та час" (1927).

Спробуємо розібратись у всьому багатоголосі контекстів і підтекстів, наявних у цьому творі, відштовхуючись від образу героїні на ім'я Моніка. Тож, за сюжетом, Моніка з п'ятнадцяти років несе на собі провину за смерть брата, в якій вона не винна, а якщо і винна, то побічно. Ця смерть породжує певний родинний ритуал: щотижня в один і той самий час Моніка з матір'ю їздять на кладовище. Навіть найменша затримка Моніки викликає у матері гостре обурення, адже "скорбота матері по загинлому Ларсу (*брат Моніки – Н. Ж.*) мала більше радості від того, що Моніка залишилася жива" [2, с. 81]. Так склалося, що через двадцять три роки Моніка випадково, опосередковано стає винною у смерті ще однієї людини – Маттіаса, після смерті якого без засобів до існування залишається хвора дружина з маленькою дитиною. Ця "подвійна провина" без вини винної Моніки нагадує хворобливу нав'язливу ідею, що викликає в ній бажання анонімно чимось допомогти родині загублого. Врешті-решт ідея турботи перетворюється на фобію, що штовхає жінку до скоєння вчинків, що приводять її до в'язниці.

Отже, що ми бачимо? Все життя Моніки – від моменту загибелі брата і до смерті Маттіаса – можна охарактеризувати як розчинення світу у свідомості, причому свідомості інтенціональній. Правий М. Гайдеггер, який стверджував, що людина немислима без світу, з яким вона співвідноситься. Існує Буття, але існує також і тут-буття (Dasein) для кожної конкретної людини, що, так би мовити, вибудовується в залежності від її емоційного стану. Тобто є "справжнє" життя – існування "Я" кожної людини, а також "не-справжнє" життя – співіснування "Я" з іншими, безособово зануреними в повсякденність людьми. "Вона (*Моніка*) в подиві спостерігала, що життя поза їхнім домом триває, як ніби нічого не сталося. Нічого не перевернулось, не змінилось. Вранці люди так само сідали в автобуси, по телевізору йшли ті ж програми, сусід продовжував будувати будинок" [2, с. 97].

Моніка, за поглядами М. Гайдеггера, і присутня, і володіє "тут-буттям". Її присутність – це повсякденне "буття-з-іншими", що є ковзанням по поверхні, обертанням у колі вже даних, відомих інтерпретацій, що переносяться і на неї саму. Це світ двозначності, який із часом стає для Моніки нестерпним, адже вона не просто пам'ятає те, що вона опосередковано винна у смерті брата, вона переживає цю трагедію знову й знову щотижня, ставлячи з матір'ю свічки на цвинтарі. Її сьогодення не просто обумовлено минулим – світ її "Я" і навіколишній світ стають співзвучні один одному, і виникає бажання позбавитися від "я мислю, отже, існую", сховатися за бездумність, усе забути, втекти від себе, від свого тут-буття, але пульсуюча свідомість не дозволяє цього зробити, що врешті-решт призводить до втрати себе. За М. Гайдеггером, "у втечі від самого себе тут-буття ніби йде позаду себе, так що беззвітно воно в неспадінні бачить себе постійно, хоча і двозначним способом небажання бачити" [12, с. 309].

Моніка довгі роки переживає не тільки сором, але й страх, що хтось (наприклад, мати) дізнається правду: що вона гіпотетично могла врятувати брата, але не врятувала. Такий страх М. Гайдеггер називає "тривога" (Angst) – онтологічний страх. Ще раз підкреслю: Моніка ні в чому не винна. Коли "тут-буття" відвертається від самого себе, боїться, біжить від власних можливостей, коли загроза приходить нізвідки, лякає "ніщо", це паралізуючий страх, що руйнує межі мислення. Окрім того, вона позасвідомо обирає, мовою М. Гайдеггера, "волю-мати-совість", а разом із тим і винуватість. "Відповідний цьому початковий вид буття тут-буття до його граничної і власної можливості (здійснене ним самим, перш-себе-самого-буття) – це ... забігання вперед, притаманне волі-мати-совість, а значить, і вибір сутнісної винуватості, властивої самому тут-буттю, оскільки воно існує" [12, с. 336].

Нарешті, черговий спогад подробиць тієї злочасної ночі загибелі брата стає критичною точкою страху і волі-мати-совість: вона глибше задумалася про смерть. "Смерть вимагає дуже багато чого. Повного розуміння" [2, с. 98]. Не можна не погодитись із українським естетиком Л. Левчук, яка, аналізуючи філософію М. Гайдеггера в контексті екзистенціалістської естетики, відмічає, що, відповідно до теорії німецького філософа, "основою страху є страх смерті, а його продовженням – шлях людини до смерті: буття до смерті є страх, ... які узагальнюються ... в поняття „ніщо“" [4, с. 127]. Як слушно зауважує російський теоретик О. Руткевич, "розуміння власної смертності здійснює свого роду „внутрішню революцію“ в людині, змушуючи екзистенцію звернутися до власних можливостей. Три-можне стояння віч-на-віч із небуттям відкриває власне існування в його справжності та свободі. Це свобода від ілюзій повсякдення, „свобода-до-смерті“" [10, с. 54].

Моніка вирішує все розповісти коханій людині – Томасу, але не встигає, адже звістка про смерть Маттіаса випереджає її визнання, і тут єдність минулого (сором, страх, відчуття провини за смерть брата), сьогодення (перекладення на себе провини за загибель Маттіаса) і майбутнього (де до вічного не-прощення себе за смерть брата додається не-прощення за залишених без засобів до існування дружини і дитини Маттіаса) породжує подвійну провину, що перетворюється на нав'язливу ідею турботи. Турбота – один із гайдегґерівських екзистенціалів – нерозривно пов'язана з кінцем часу Dasein: тимчасова структура турботи є структура буття-у-світі. Три модуси "турботи" пов'язуються М. Гайдегґером із трьома вимірами часу. "Проект" – вибір людиною самої себе – відповідає майбутньому, оскільки, "проектуючи" себе, "тут-буття" весь час забігає вперед самого себе. Минуле – це "вкинутість" у світ і наданість самому собі. У сьогоденні "тут-буття" належить світу, стурбоване оточуючим. Отже, двоїстість турботи виражається як подвійність тимчасової орієнтації: на сьогодення, що підпорядковує минуле і майбутнє, або на майбутнє, яке в поєднанні з минулим досягає "власного" сьогодення. Це "єдність трьох моментів: „буття-у-світі“, „забігання вперед“ і „буття-при-внутрішньо-світовому-суттєвому“" [4, с. 127]. Як зауважує російський дослідник В. Молчанов, "совість відкриває себе як покликання турботи: взиваючий є Dasein, що тривожиться в занедбаності про свою здатність бути. Покликаний – це те саме Dasein, викликане до своєї власної здатності бути" [7].

Моніка за нав'язливою ідеєю турботи і тривоги (в ситуації якої жахає "ніщо", світ утрачає сенс, "тут-буття" залишається в повній самоті) втрачає контроль над своїм "Я", знаходячись ніби у Присутності й поза тут-буттям (Dasein), – мовою М. Гайдегґера, поза "трансцендуванням власних меж", що веде до "несправжнього" життя. Швейцарський психоаналітик Л. Бінсвангер, вважаючи себе продовжувачем ідей М. Гайдегґера, наголошував на тому, що "несправжність" є визначальною характеристикою душевного розладу. "Психічна хвороба – це вищий ступінь недостовірності, адже вільний вибір максимально утруднений у даному випадку для людини. Вона живе в світі компульсивних (нав'язливих) дій, якісь зовнішні, чужі, страшні сили володіють її свідомістю" [10, с. 85]. Іншими словами, у Моніки (через психічний розлад і під впливом сильного снодійного) відбулася модифікація структурного цілого турботи, в якій Dasein встановлює частково зв'язок зі своєю власною фактичністю, вона втратила трансцендування, що є, за Л. Бінсвангером, головним ознакою психічного здоров'я.

Швейцарський науковець акцентував увагу ще на одному важливому, в контексті даного дослідження, моменті: онтологія М. Гайдегґера вирішує стару суперечку психологів і психіатрів із приводу психофізіологічної проблеми, оскільки одні з них розглядали психічно хвору людину просто як хворий організм, інші зводили психічні розлади до порушення комунікації з іншими людьми. Поділ тілесного і духовного, на думку Л. Бінсвангера, знімається в гайдегґерівській онтології [3, с. 181–183]. В рамках аналітики Dasein тілесність людського існування не заперечується, вона розглядається як "вкинутість". Як стверджує О. Руткевич, тут людина ситуаційно визначена, а тому піддається впливу ззовні, але ці дії не є необхідними законами, що визначають поведінку людини, вони приймаються нею не інакше, як можливість вибору. "Людина вільна тому, що вона стикається з єдиною необхідністю – весь час вибирати; вона приречена бути вільною" [10, с. 86].

Наразі, повертаючись до Моніки, зауважу, що в її образі спостерігається поєднання і "хворого організму", і "порушення комунікації", і, головне, втрати трансцендування. Для православного і католика вихід у сповіді, для невоцерковленої людини – "приреченість на вибір", і Моніка змушена обирати між правдою (в даному випадку це "буття-у-світі", адже вона ні в чому не винна) та її подальшим приховуванням ("свобода-до-смерті"), що перетворюється на невроз. Врешті-решт, як уже зазначалося, вона потрапляє у в'язницю, але відновлює свою цілісність, адже при всьому страху і жаху, який вона тепер відчуває, їй легше тому, що вона "звільнилась від тієї абсурдної реальності, в якій сама себе замкнула. Бо тюрми бувають різними. І ув'язненими стають не тільки за рішенням суду" [2, с. 357–358].

Однак як повернути своє "трансцендування"? Моніка так довго відчувала сором і страх ("тривогу"), що оточуючі будуть її сприймати не так, як вона цього очікує: "Скільки років вона прагнула виділитися, робила все, щоб прикрасити зовнішній фасад найкрасивішою мозаїкою, але про те, що всередині, забула" [2, с. 364]. Моніка, звичайно ж, не ставить питання про повернення трансцендування так конкретно, але позасвідомо думка про те, "як повернути себе" або "як не загубити себе" в тій чи іншій ситуації, час від часу приходить кожній людині. Надія на можливість "повернення себе" приходить до Моніки за допомогою Вані Турен (іншої героїні К. Альвтеген). Безумовно, в романі немає жодного слова про "інтегральний гуманізм", але його автор – К. Альвтеген – у діалог двох жінок вкладає смисл, близький тим думкам, що висловлював автор ідеї "інтегрального гуманізму" Ж. Марітен. Французький теоретик наголошував, що в конкретній дійсності людського життя розум ізолюється від надреального, але він ізолюється також і "від усього, що є ірраціонального в людині" [6, с. 36], що призводить до втрати людиною бога, а з ним і своєї душі, і самого себе, або, мовою Л. Бінсвангера, – трансцендування, а звідси й марітенівське переживання триваючої Голгофи. Ж. Марітен закликав відновлювати трансцендентний ґрунт людського життя за допомогою концепції "інтегрального гуманізму", що протистоїть трагедії культури, трагедії бога, трагедії людини. "Якщо світ не хоче впасти у варварство, повинен народитися новий гуманізм, і його справою буде перш за все справа об'єднання, живого очищувального воз'єднання", – наголошує теоретик [5, с. 85].

"Інтегральний гуманізм", як зауважує Ж. Марітен, не є його (Ж. Марітена), так би мовити, винаходом, а є новим продовженням "гуманізму Втілення" Фоми Аквінського, згідно з яким "бути людиною – це означає переживати до людини почуття любові і співчуття" [5, с. 85–86].

У роботі "Сутінки цивілізації" філософ зазначає, що ідея "інтегрального гуманізму" не суперечить секулярним інститутам, а це означає, що "буття-у-світі" людини розглядається безвідривно від Буття як такого. Слід зазначити, що ця ж думка існує у німецького психоаналітика й психотерапевта, друга М. Гайдегґера й продовжувача його ідей М. Босса, який зауважував, що "у людини немає зовнішнього та внутрішнього", "буття-у-світі" є цілісний феномен, у людини – все у бутті та від буття [10, с. 149]. Dasein же повертає людині її гідність, адже вона є посланником того, що лежить в основі всього сущого, тим, хто посланий у свою життєву історію з покладенням на неї завданням дати істині проявитися настільки, наскільки це можливо у даному часі та місці. Від мук совісті та самозвинувачень, від "екзистенціальної винуватості" практикуючий аналітик пропонує "йти" у "релігійне звернення". Однак зауважу, що на початку ХХІ століття, незважаючи на значну кількість віруючих (воцерковлених) людей, більшість, скоріше,

схильна вірити в щось трансцендентне, ніж у бога. І в цьому випадку, коли людина одночасно Присутня, "вкинута у світ", і знаходиться в Dasein (тут-бутті, повсякденності), що є суцільним тривким сьогоденням, єдине, що може зменшити трагізм одночасного онтичного та онтологічного (за М. Гайдеггером), – шлях до "інтегрального гуманізму", який стверджує людину не тільки як істоту розумну, але й здатну відчувати, готову любити, співчувати, співпереживати, жаліти, радіти і за себе, й за ближнього, не бути байдужою.

Тут, безумовно, спостерігається парадокс, адже М. Гайдеггер заперечував метафізику, а разом із нею й гуманізм, але він і не виступав за негуманність, не захищав нелюдськість. У роботі "Лист про гуманізм" філософ зауважував, що "вищі гуманістичні визначення людської істоти ще не досягають власної гідності людини" [11, с. 201]. Гайдеггерівська людина не екзистенціальна, вона не трагічний мужній герой, а "носії" "тут-буття", у структурі якого є екзистенціали. Однак що таке ці гайдеггерівські екзистенціали ("турбота", "страх" ("тривога") тощо), звідки вони з'являються? Відповідь одна – з метафізичного. Де і як знайти вихід із безвиході? Тільки в надії, ґрунт якої в "інтегральному гуманізмі", що прокладає шлях до нової антропології, привертаючи увагу до внутрішнього світу людської особистості і до нового трактування людської гідності, місця людини у Всесвіті. Незважаючи на те, що героїня К. Альвтеген опинилась у в'язниці, вона відчуває внутрішню свободу, свободу від ілюзій повсякдення, "свободу-до-смерті" і разом із тим розуміє себе як частину Всесвіту, а звідси й відкритість до добра та любові.

Отже, проведений аналіз однієї з ліній роману К. Альвтеген "Сором", на мій погляд, дає право стверджувати, що поєднання ідей фундаментальної онтології, психоаналізу та теорії "інтегрального гуманізму" є моделлю "протомистецтва", а можливо, і його філософсько-естетичним підґрунтям.

Слід зазначити, що у наших попередніх публікаціях поза увагою залишилися моральні аспекти, на яких також зосереджується авторка, розглядаючи їх крізь призму травми, зокрема травми зради.

Роман "Зрада", номінований на премії "Скляний ключ" і "Кращий шведський детектив", був визнаний читачами "Книгою року" (2004). Сюжет роману полягає в наступному. Через 15 років подружнього життя Ева дізнається про роман чоловіка з іншою жінкою. Ображена його зрадою і брехнею, вона вирішує помститися. Водночас інший герой роману Альвтеген – Юнас – другий рік чергує біля ліжка своєї подруги, котра знаходиться в комі. У якийсь момент він вирішує, що вона зрадила його своїм "небажанням" повернутися, і зрадила, як він подумки собі говорить, не вперше. Шляхи Еви і Юнаса перетинаються, об'єднавши такі складні моральні стани, як зрада і помста, а отже, і руйнівні сили, які їх супроводжують, в міцний ланцюг, замикаючи в собі незворотні вчинки, що призводять до таких же незворотних наслідків.

На мою думку, особливої уваги заслуговує образ Юнаса – молодого чоловіка, психіка котрого була зламана ще у юнацькі роки саме зрадою: батько зраджував матір і примушував сина це приховувати. Атмосфера "зради" деформувала почуттєвий світ юнака, його уявлення про любов, вірність, відданість. Звідси – напівживі Анна та Ева, покалічені його власними руками, – стають об'єктами "застосування" усього спектру моральних уявлень, якими володіє Юнас.

Усі герої роману – тією чи іншою мірою – винні, усі страждають. Лише Юнас, котрий винен не стільки "морально", скільки "фізично" – через нього загинуть дві жінки, – не страждає, а насолоджується "довершеністю" тіла помираючої Еви.

Талант К. Альвтеген створює "простір страждання", який підтверджує об'єктивність розмислів М. Гайдеггера, котрий обґрунтував тезу про "волю-матисовість", у якій останню складову – відповідно до предмета аналізу – можна замінити іншим моральнісним станом, а саме: "провина", "страждання", "насолота", "травма" тощо. У контексті матеріалу цієї статті гайдеггерівська теза виглядатиме наступним чином: "воля-мати-страждання".

Цей морально-етичний парадокс роману "Зрада" трансформує традиційну етику в естетику доби "протомистецтва", а це змушує запитати, чи готовий читач "рухатися" за Альвтеген?

Щоб досягнути процесуальності "створення-сприймання", якої вимагають морально-етичні моделі шведської письменниці, читачу слід розуміти зміст, принаймні, поняття "зрада".

Слід зазначити, що тема зради у світовій літературі не є новою¹. "Зрада" К. Альвтеген цікава тим, що авторка, описуючи психологічний стан усіх своїх героїв, котрі, як свідчить роман, одночасно виявляються і жертвами зради, і зрадниками, паралельно проводить тему всеруйнівної помсти і дилеми прощення-непрощення, схилившись зрештою до першого, яке допомагає подолати психологічну травму зради.

Що ж таке "зрада"? Тлумачні словники пояснюють це слово наступним чином: зрада – це порушення даної клятви, один з найтяжчих гріхів у всіх світових релігіях. У словнику С. Ожегова говориться, що зрадити – значить порушити вірність, вчинити віроломно, підступно [9, с. 513].

Стосовно роману шведської письменниці необхідно акцентувати увагу ще на одному аспекті поняття "зрада", адже у її творі йдеться про подружню зраду, яка включає у себе зраду тіла і зраду душі. Описувана авторкою ситуація – класичний приклад з психології сімейних стосунків: "подружня зрада відображає суперечності між подружжям, вона є результатом різноманітних психологічних чинників. Якщо в шлюбі не задовольняються емоційно-психологічні потреби особистості, посилюється відчуження, накопичуються негативні почуття і емоції, більш вірогідною стає зрада. Подружжя не розуміє один одного, сваряться або просто йдуть "на сторону" [8]. І не відомо, що є більшою зрадою: піти з сім'ї або залишитися в ній, незважаючи на те, що більше не любиш, і не просто не любиш, а ведеш себе байдуже-зневажливо, як відбувається з чоловіком головної героїні роману? У нього зневага і байдужість до дружини з'явилась тому, що він став відчувати себе "причепом до паровоза", оскільки вона, на його думку, "не мала ні найменшого уявлення про те, що він відчуває насправді" [2, с. 18]. А вона не розуміла, чого йому не вистачає, адже робила все, щоб йому було легше і комфортніше, вона була "його кам'яною стіною. ...завжди була готова вирішувати проблеми. ...вона завжди мала приймати рішення, бути рушійною силою і стежити, щоб робилося все необхідне. ...Але як би вона раділа, якби він хоч іноді брав кермо правління в свої руки. Дозволяв їй просто сісти поруч і відпочити. На мить опертися на нього. Але замість цього він сидить на дивані, дивиться телевизор і ставить під сумнів їх спільне майбутнє і майбутнє їх дитини" [1, с. 15–16]. У такій ситуації, напевно, краще було б вчинити на кшталт героїв

¹ До неї звертались В. Шекспір ("Король Лір", "Гамлет"), М. Гоголь ("Тарас Бульба"), О. Пушкін ("Полтава", "Капітанська донька"), О. Дюма-батько ("Граф Монте-Крісто"), С. Моем ("Вірна дружина"), Е. Л. Войніч ("Овід"), Ф. С. Фіцджеральд ("Великий Гетсбі"), В. Каверін ("Два капітани"), В. Биков ("Сотніков"), Леся Українка ("Лісова пісня"), І. Франко ("Захар Беркут"), Л. Костенко ("Маруся Чурай") та багато ін.

С. Моема та О. Вайльда: привітати одне одного з тим, що нарешті зможуть "вільно дихати", і не псувати одне одному нерви. Хоча для цього потрібно бути готовим до зради, а це не всім вдається.

Героям К. Альвтеген зрада завдає нестерпного болю, зачіпаючи гордість, адже важко прийняти і змиритися з тим, що тепер не тебе, а когось іншого люблять і в комусь іншому мають потребу. Цей біль відроджує дитячі відчуття своєї ущербності, непотрібності, того, що тебе залишили і покинули, оживляє почуття сорому за те, що ти опинився кинутим, нікому не потрібним, боязні осуду за те, що ти не виправдав/виправдала якихось надій: бути хорошою дружиною/чоловіком, матір'ю/батьком, дочкою/сином. У внутрішньому діалозі з собою виникають запитання: чому це відбулось саме зі мною? У чому я винна/винен? Коли це почалось? Мені спеціально хотіли завдати болю, заподіяти зло або вина в мені? Біль зради породжує страх самотності, повсякденної, повсякчасної небезпеки, які пов'язані з невідомістю майбутнього. Всі разом ці побоювання породжують комплекс ущербності і непотрібності і, як результат, призводять до саморуйнування або через бажання помсти, або через самоізоляцію від світу – бажання сховатися від усіх. Зрештою, страждання від болю зради та бажання помсти може призвести до психічного захворювання. Що, власне, і відбувається з одним з персонажів роману.

Для героїв Альвтеген зрада і помста за зраду – явища одного порядку, і те, й інше приносить нестерпний душевний біль, з яким всі дійові особи ведуть постійний внутрішній діалог. Травма зради керує героями письменниці, які не дають собі звіту в тому, що ними рухає. Згідно зі З. Фрейдом, це та сама травма, яка відокремлює людину від навколишньої дійсності, замикає її на собі, в якийсь момент навіть надаючи задоволення. Однак якщо для фрейдизму травма конструктивна, навіть якщо її наслідки аномальні, заподіяна нею шкода компенсується, нехай і невротичним шляхом, то у героїв Альвтеген травма забирє дїездатність, навіює їхній самості негативне ставлення до себе або до інших і водночас є випробуванням, яке надається людині, – свого роду ініціацією. Проте цю ініціацію жоден герой шведської письменниці пройти не в змозі. Як наслідок – зруйноване життя усіх персонажів. Відтак, з'являючись на світ через травму народження (за О. Ранком), протягом життя переживаючи різні види травм (З. Фрейд, К. Г. Юнг, А. Адлер, С. Шпілрейн, Ж. Лакан), людина сама здійснює вибір вектору поведінки. Якщо врахувати той факт, що творчість шведської письменниці, як вже відмічалось, – це поєднання мистецтва з поглядами представників різних філософських шкіл, зокрема з філософією Е. Гуссерля та М. Гайдеггера, то роман "Зрада" можна інтерпретувати у контексті проблеми детермінації думки людини буттям та детермінації думкою буття, і – зрештою – самодетермінації у "горизонті", "присутності" та Dasein. Відповідальність за визначення свого буття – перебування у "горизонті", "присутності", Dasein та вихід або перехід на інший щабель – покладено на людину: вибір за нею.

Висновок. На мій погляд, романи К. Альвтеген "Сором" та "Зрада" – значуще явище у логіці сучасного літературного процесу. Це зразки творів, що відтворюють складну, естетично організовану систему сенсів, які передбачають "множинне кодування" (в даному випадку – психоаналітичні ідеї органічно вплетені в концепцію фундаментальної онтології М. Гайдеггера). Ці твори є й зразком "протомистецтва", адже вони є підтвердженням того, що сьогодні на зміну "пост-" приходять інше, а саме: втілення буттєвості життя, людини та її світу, зве-

рнення до душі та розуму, до моральнісних засад людини, що, за висловом російсько-американського теоретика М. Епштейна, є проявом "прото-" – "дебютним відчуттям епохи" [13, с. 31]. Перефразовуючи М. Гайдеггера, в романах К. Альвтеген "Сором" та "Зрада" повністю реалізувався процес "воля-матитотальне-страждання".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альвтеген К. Предательство : роман / Карин Альвтеген [пер. со швед. Аси Лавруши] – М. : Иностранка, Азбука-Аттикус, 2012 – 320 с.
2. Альвтеген К. Стыд: Роман / Карин Альвтеген [пер. со швед. А. Лавруши]. – М. : Иностранка, Азбука-Аттикус, 2012. – 368 с.
3. Бинсвангер Л. Бытие-в-мире / Людвиг Бинсвангер [пер. с англ. Е. Сурпиной]. – "КСП +", М. : Ювента, СПб. (при участии психологического центра "Ленато", СПб), 1999. – 300 с.
4. Левчук Л. Т. Західноєвропейська естетика ХХ століття: навч. посібник / Лариса Тимофіївна Левчук. – К. : Либідь, 1997. – 224 с.
5. Маритен Ж. От Бергсона к Фоме Аквинскому. Очерки метафизики и этики / Жак Маритен [пер. с франц. В. П. Гайдамака]. – М. : Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2006. – 216 с.
6. Маритен Ж. Сумерки цивилизации / Жак Маритен // Работы Ж. Маритена по культурологии и истории мысли: реф. сб. / АН СССР, ИНИОН; [отв. ред. Р. А. Гальцева]. – М. : ИНИОН, 1990. – С. 24–54.
7. Молчанов В. И. Время и сознание. Критика феноменологической философии / В. И. Молчанов // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://philosophy.ru/library/mol/10_3_1.html
8. Понятие и причины супружеской измены. Измена как психологическая травма // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://studbooks.net/710044/psihologiya/ponyatie_prichiny_supruzheskoy_izmeny_izmena_psihologicheskaya_travma
9. Предательство // С. И. Ожегов. Словарь русского языка [под ред. Н. Ю. Шведовой] – М. : Рус. язык, 1983. – С. 513.
10. Руткевич А. М. От Фрейда к Хайдеггеру: критический очерк экзистенциального психоанализа / Алексей Михайлович Руткевич. – М. : Политиздат, 1985. – 175 с.
11. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме // Время и бытие: Статьи и выступления / Мартин Хайдеггер [пер. с нем. В. В. Библихина]. – М. : Республика, 1993. – С. 192–220.
12. Хайдеггер М. Прологомены к истории понятия времени / Мартин Хайдеггер [пер. с нем. Е. Борисова]. – Томск : "Водолей", 1998. – 384 с.
13. Эпштейн М. Н. Знак пробела: о будущем гуманитарных наук / Михаил Наумович Эпштейн. – М. : Новое литературное обозрение, 2004. – 864 с.

REFERENCES

1. Alvtegen, K. (2012). *Predatel'stvo: roman [Betrayal]*. Moscow, Iностранка, Azbuka-Attikus.
2. Alvtegen, K. (2012). *Styd: roman [Shame]*. Moscow, Iностранка, Azbuka-Attikus.
3. Binswanger, L. (1999). *Bytie-v-mire [Being-in-the-world]*. Moscow, "Juventa", SPb.
4. Levchuk, L. (1997). *Zahidnoevropejs'ka estetika XX stolittja: navch. posibnyk [Western European aesthetics of the twentieth century: a textbook]*. Kyev, Lybid'.
5. Maritain, Zh. (2006). *Ot Bergsona k Fome Akvinskomu. Oчерки metafiziki i jetiki [From Bergson to Thomas Aquinas. Essays on metaphysics and ethics]*. Moscow, Institut filosofii, teologii i istorii sv. Fomy.
6. Maritain, Zh. (1990). *Sumerki civilizacii [Twilight of civilization]*. In *raboty Zh. Maritena po kul'turologii i istorii mysli. [Works by J. Maritain on Culturology and the History of Thought]*. Moscow, INION.
7. Molchanov, V. Vremja i soznanie. Kritika fenomenologicheskoy filosofii [Time and consciousness. Criticism of phenomenological philosophy]. Retrieved from http://philosophy.ru/library/mol/10_3_1.html.
8. Ponjatie i prichiny supruzheskoj izmeny. Izmena kak psihologicheskaja travma. [The concept and causes of adultery. Treason as a psychological trauma]. Retrieved from http://studbooks.net/710044/psihologiya/ponyatie_prichiny_supruzheskoy_izmeny_izmena_psihologicheskaya_travma
9. Predatel'stvo [Betrayal] (1983). In *S. I. Ozhegov Slovar' russkogo jazyka*. Moscow, Rus. Jaz.
10. Rutkevich, A. (1985). *Ot Frejda k Hajdeggeru: kriticheskij oчерk jekzistencial'nogo psihoanaliza. [From Freud to Heidegger: Critical essay of existential psychoanalysis]*. Moscow, Politizdat.
11. Heidegger, M. (1993). *Pis'mo o gumanizme [A Letter on Humanism]*. In *Vremja i bytie: Stat'i i vystuplenija [Time and Being: Articles and speeches]*. Moscow, Respublika.
12. Heidegger, M. (1998). *Prolegomeny k istorii ponjatija vremeni. [Prolegomena to the history of the concept of time]* Tomsk, "Vodoley".
13. Epshtejn, M. (2004). *Znak probela: o budushhem gumanitarnykh nauk [Sign of gap: the future of the humanities]*. Moscow, Novoe literaturnoe obozrenie.

Надійшла до редколегії 19.09.17

Н. А. Жукова, д-р культурології, доц.

Издательско-полиграфический институт Национального технического университета Украины

"Киевский политехнический институт имени И. Сикорского"

ул. Янгеля, 1/37, г. Киев, 03056, Украина

КАРИН АЛЬВТЕГЕН КАК ИССЛЕДОВАТЕЛЬ "ДЛИТЕЛЬНОГО СТРАДАНИЯ": КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

В статье осуществляется культурологический анализ романов "Стыд" и "Предательство" известного шведского писателя Карин Альвтеген, которые являются примером нового искусства, пришедшего на смену искусству "пост-", что выражается в возвращении к каузальности, отображению действительности в целостных, конкретно-чувственных, художественно-выразительных формах. В романах также выявлена тенденция соединения в новом искусстве ("протоискусстве") проблем фундаментальной онтологии, психоанализа и идеи "интегрального гуманизма" как способа выхода из "длительного страдания". Отмечается, что романы К. Альвтеген являются сложной, эстетически организованной системой смыслов, которые предполагают "множественное кодирование", органичное вложение психоаналитических идей, в частности феномена травмы, в концепцию фундаментальной онтологии М. Хайдеггера.

Ключевые слова: Dasein, стыд, страх, предательство, травма, страдание, забота, "интегральный гуманизм", "протоискусство".

N. A. Zhukova, Doctor of Cultural Studies, Associate Professor

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Institute of Publishing and Printing

58, building 8, 1/37, Yangelia Str., Kyiv, Ukraine, 03056.

KARIN ALVTEGEN AS RESEARCHER OF "ONGOING SUFFERING": CULTURAL ANALYSIS

The article deals with the cultural analysis of the novels "Shame" and "Betrayal" by the famous contemporary Swedish writer Karin Alvtegen, which are an example of a new art that has replaced the art of "post". "New art" is expressed in the return to the subject-object coherence, the reflection of reality in holistic, specifically-sensual artistic and expressive forms.

The novel "Shame" is a psychological thriller where the author tells about the fate of three women - Monica, May-Britt and Vanya Turin. All three of them (independently) feel ashamed for their whole lives because of the events they had experienced during their childhood or youth, and this feeling, in its turn, influenced their behavior, and determined the subsequent attitude to people and life.

In Alvtegen's novel "Betrayal" she describes the psychological state of all the heroes, who, as it turns out, are both victims of betrayal and the traitors. Simultaneously, the author develops the topic of devastating revenge and the dilemma of forgiveness-non-forgiveness. In the end, the author inclines to the first variant, which helps to overcome a psychological trauma - "a trauma of betrayal". For the heroes of Alvtegen, betrayal and vengeance are the phenomena of the same tier, and both bring unbearable mental pain, and all characters have a constant internal dialogue with it. "Trauma of betrayal" rules over the author's characters, who do not realize what drives them. According to Sigmund Freud, this trauma separates a person from the surrounding reality, closes him/her on itself, and, at some point, brings satisfaction. However, if Freud's "trauma" is constructive even in case its consequences are abnormal, the damage it caused is compensated, even though in a neurotic way. Yet, for the heroes of Alvtegen, the trauma takes away human ability to act, induces a negative belief in oneself or in others, and, at the same time, it is a trial given to a person, a kind of initiation. None of the characters of the Swedish writer can pass this initiation. As a result, the lives of all characters are ruined. Hence, having appeared in the world due to the trauma of birth (according to O. Rank), experiencing various types of traumas during life (S. Freud, C.G. Jung, A. Adler, S. Spielrein, J. Lacan), the vector of behavior depends on a person.

The novels by Alvtegen showed the tendency to combine the problems of fundamental ontology, psychoanalysis, and the idea of "integral humanism" in the new art ("proto-art") as a way to escape the "ongoing suffering." It is noted that the novels by Alvtegen are a complicated, aesthetically organized system of meanings that involve "multiple coding", organic interweaving of psychoanalytic ideas, in particular, the phenomenon of "trauma" into the concept of the M. Heidegger fundamental ontology.

Key words: Dasein, shame, fear, betrayal, trauma, suffering, caring, "integral humanism", "proto-art".

УДК 130.2:7.01

T. Kavaliauskas, PhD, Professor

Vytautas Magnus University,

58, K. Donelaičio street, Kaunas, 44248, Lithuania

tomas_kavaliauskas@yahoo.com

BEING IN COUNTRYSIDE CULTURE AND ART: THE PERSPECTIVE OF LITHUANIAN PHILOSOPHY

The article analyses Lithuanian philosophy of Being in countryside culture and art. Lithuanian philosopher A. Šliogeris following Martin Heidegger is in ontological longing for grasping Being outside the city in a countryside and in visual art of painting that expresses Being in nature. French painter Paul Cézanne serves to him as an example of such effort. The picture of a pine tree is supposed to have more intensity of Being than the original pine tree in Provence where Cézanne painted it. If Heidegger's example of Being in painting was Van Gogh's pair of shoes, so Šliogeris's example is Cézanne's pine tree.

The critique of the article is based on the argument that Heidegger and his Lithuanian follower Šliogeris were not concerned with how impressionistic concept and painting technique evolved and how it remained only one art concept out of many. Heidegger used Van Gogh's pair of shoes and Šliogeris used Cézanne's pine tree for the purpose of illustration of their art philosophy of Being; however, such approach neglected that these painters belong to only one school of European painting history of impressionism, therefore, it is unjust to glorify them as the only ones to be capable of expressing Being in painting.

Key words: Being, thing, Heidegger, Šliogeris, Alpha reality, Omega reality, countryside.

Formulation of the problem. The Lithuanian Philosopher Arvydas Šliogeris has expressed his cultural preferences for provincial countryside nature instead of cosmopolitan city in his art philosophy, which is inseparable from his philosophy of Being. Since he finds Being in the nature untouched by hominization – civilizational meanings – true art for him is the one that reveals Being. Being or the intensity of Being in a painting is the criteria of aesthetics.

Analysis of research and publications A. Šliogeris in Lithuania is already a living classic; however, it has to be noted that he is controversial and very often a target for critique. Moreover, as it will be argued in this paper, hardly he is original, because the influence of Martin Heidegger is too obvious, permeating his thinking.

Purpose of the article. Even examples provided come from the same period of impressionism: if Heidegger chose Being in shoes painted by Vincent Van Gogh, so Šliogeris chose to search for Being in a pine tree painted by Paul Cézanne. Both paintings with a reference to countryside environment.

Exposition of the main material of the study.

Un-mediated Alpha reality world in Šliogeris philosophy

Šliogeris resistance to the mediated technological world and his philosophical longing for pure Being uncontaminated by cultural meanings made his philosophy extreme as he went a bit further than Heidegger. If Heidegger in *Being and Time* tried to explain how Dasein understands its Being in mediated world by equipment with the ascribed meanings of "in order to" for the purpose of preservation of existence when nothingness is active (Das Nicht nichtet)

© Каваліаускас Т.